

KOPERNIK MIKLÓS ARCZKÉPEI.

Kopernik M. születésének négyszázados emlékünnepe 1873-ban arczképeinek majdnem megszámlálhatlan sokaságát hozta napvilágra. Saját módja szerint a művészetek minden ága, a képirás, képfaragás, öntés, könyomat, réz- és fametszetek és a legujabban föltalált fényképészet feszült szorgalommal működött a hírneves csillagász tömérdek arczképének előállításán. Most tehát művészettörténeti szempontból az a kérdés támad: mennyiben közelítik meg ezen képek az eredetit, és — tulajdonképen — birjuk-e Kopernik egykorú hű arczképét? E kérdés megoldására, tekintettel az ünnepelet egyházi férfiúnak és csillagásznak korunkig eljutott arczképeire és amennyiben Kopernik életiróinak állításait criticaillag elfogadhatóknak vélte, Hipler ¹⁾ tanár vállalkozott, ki nagybecsü Kopernikféle kutatásaival a művészettörténelemben szép helyet biztosított magának. Hipler említett iratában: az eredeti és későbbi képekről; befejezésül pedig a szobrok és emlékoszlopokról értekezik.

A későbbi, művészetileg talán jelentékeny arczképek és emlékek alapos megítélésében mindenek előtt tudnunk kell; valószínű-e hogy Kopernik életében,

¹⁾ Die Porträts des Nikolaus Kopernikus. Mit den beiden ältesten Kopernikusporträts in Holzschnitt. Leipzig 1875, Verlag von E. Peters. 8. 89. S.
Uj M. Sion. VI. köt. VI. füz.

vagy legalább — olyan által ki őt személyesen ismerte, halála után lemásoltatott-e? vajjon ki által? továbbá, birjuk-e még manap is az eredetit, vagy ha nem, — ami valószínű — a kéznél levők melyike tarthat igényt a leghűbb és legrégebb elnevezésre. Nemkülönböztetve helyén lesz kipuhatólni, ki lehetett azon ermelandi művész, aki Koperniket lefestette. A frauenburgi kanonok, miután 33 éves korában honába ismét visszatért, csak gyéren s rövid időre hagyta el városát; ha tehát a természet után lett lerajzolva, ugy ez csak az ermelandi püspökség határain belül történhetett, ahol ő mint székesegyházi kanonok élte végeig lakott. Vatzelrode Lukács — Kopernik műkedvelő nagybátyja — történelméből tudjuk, hogy K. korában épen nem hiányoztak a jeles képirók, akik képesek voltak egy igaz és jó arczképet kiállítani; mindazonáltal meghatározott bizonyítékot nem lehet felhozni arra nézve, hogy a század legnagyobb tudósa természet után festetett volna; többet bizonyít itt ezen egyetlen pozitív állítás: K. tükör segítségével önmagát másolta le. (Cassendi, *vita Copernici et Haggae Comit.* 1651. p. 9.) Magában véve ezen állítás semmi valószínűtlenséget nem tartalmaz. A szülői háznál bizonyosan megvolt a képző-művészetek iránti érzék, Kopernik atyjának arczképe, mely jelenleg a krakói egyetem könyvtárában őriztetik, mutatja, hogy a thorni nagykereskedő nem volt idegen a művészetekben. Hogy a művészetek iránt ezen nyilvános érzék fiának is sajátja volt, eléggé kitűnik abból, hogy K. nem kevésbbé nélkülözhetette az író, körző és festék kezelésében megkivántató gyakorlottságot mathematicai rajzaiban, mint azon térképnél, melyben hazáját örökíté meg. Hozzájárult még a több évi tartózkodás Olaszországban és pedig épen a Cinquecento korszak (1500.) idejében. Nem eshetett a meglett rajzolóknak nehezére képét tükör segítségével néhány vonásban lerajzolni, amint azt kortársától Dürer Andrástól biztosan tudjuk, hogy t. i. 13 éves korában pergament lapra

halvány vonásokban le is vette magát a fönnemlített módon. (Eye. Leben und Wirken A. Dürer's. Nördl. 1869. S. 12. f.) Ezen mellkép ugyanaz volt, melyet Brahe Tycho körülbelül 1584-ben, tehát vagy 40 évvel Kop. halála után Frauenburgból ajándékba kapott, s egy még ma is meglévő költeményben szépen megénekelt. Ő azt ismételten lemásoltatá, az eredetit pedig csillagdájában állította fel. Sajnos, hogy mind az eredeti mind a másolatok elhamvadtak.

Nagy csillagászunknak a frauenburgi érsekség birtokában lévő képére biztos adatokat lelünk Kromer M. püspöknek egy Kop. emlék felállítására vonatkozó levelében. 1580. Decz. 17. a káptalanbeliek Kromerhez intézett feliratban megigérik, hogy a legközelebbi alkalommal elköltöztött társuk arczképét is megküldik, mely a képfaragónak mintaképül szolgálna az emlékszobor elkészítésénél. Ez azon kép lehetett, melyet Gusztáv Adolf 1626. v. 1635 körül az ermelandi székesegyház kifosztása alkalmával más irodalmi és műkincsekkel egyetemben Svédországba vitt. Még az elhunytak sirjait sem kímélték meg a svéd katonák; feltörték a tabernaculumot, és a consecrált particulákat szentségtörő kezekkel a földre szórták. És a király ezen pajzánságot nyugodtan nézte. (Hipler, die Schweden in Braunsberg. Braunsberg 1874. S. 8.)

1732-ben a frauenburgiek — Kromer által készített — emléke is elmozdított helyéről, később pedig végkép elveszett. Ennélfogva Ermland jelenleg nem bír más régibb, a tizenhatodik századnak megfelelő képpel. Mégis valószínű azonban, hogy a főkáptalan képe idejekorán lemásoltatott, s úgy látszik ez volt az alap, mely szerint a későbbiek készültek. Egy ilyet birunk azon véletlenül felfödözött fametszetben, melynek másolatát Hipler értekezésében czimképül használta és jelenleg Bartynovski mügyűjteményében van Krakóban. Ugy látszik az akkori szokások szerint ékesítő mellékletnek használták azon K. által támasztott forrongások-

hoz, melyeknek kiadását Rhetikus eszközölte Nürnbergben 1543. A kép alatt valami — különben ismeretlen — Pinu József *Ἐπεόστιχον*-ja és a vittembergi kiadónak Kauffmann Sebestyénnek neve látható. A diszesen kiállított röpirat Kopernikot mint orvost, — vagy az akkori elnevezés szerint *physicust* — állítja elének, szelid, szelendűs, és ha nem csal, élethű vonásokban; baljában gyógyerejű tavaszi kaukalinnal (*convallaria maialis*), jobbja egy karfán nyugszik.

Ezen eddig ismeretlen arczképnek szemlélése önkénytelenül azon festményre emlékeztet, mely a Strassburgi híres óra jobb részén látható. E képet 1570-ben Stimmer T. († 1580.) készíté azon eredeti után, melyet Dr. Giere Tidemann Dasypodius Konrád strassburgi mathematicusnak küldött Danzigból. Tökéletesen azon alakban tünteti elének K. mint Kauffmannu fametszete azon különbséggel, hogy jobbját egy asztalon nyugtatta, mely a test többi részét elfödi, alája pedig ez van írva: „*Nicolai Copernici vera effigies ex ipsius autographo depicta*“ Ugyanott még egy körző, földgömb és más mathematicai eszközök is láthatók. Nagyon hasonlít ezen vittemberg-strassburgi képhez — melynek K. saját rajza szolgált előképül — azon régi arczkép is, mely a thorni sz. János templomban lévő K. emiéken szemlélhető, és mely az 1873. Uj Magyar Sion 249 lapján közöltetett. Eltekintve a megváltozott háttértől csak abban különbözik e két arczkép, hogy a thornin a szemek bágyadtabbak, arczvonásai ifjabbak, nyaka hosszabb és kezei egy magas feszület előtt imára kulcsolvák. A felirat teljesen megfelel e felfogásnak: „Nem esdek a kegyért, melyet szent Pálnak adtál, nem a bocsánatért, mely Péternek jutott, csak azért buzgón esedezem, hogy engedj meg mint latornak a kereszten.“ E szerény versek, melyeket Aeneas Sylvius egyik ódájából szemelt ki Kopernik, bizonyítják azt is, hogy azon kép, mely szerint a thorni festmény készült, K.

idejéből való, mert csak ő maga használhatta a hasonlatot a baloldali latorral.

Több rendbeli vétség a rajzban jobb eredetire utal, melynek elvesztével Dr. Synesiusnak örök hálával tartozunk, hogy az említett sz. János templomban megőrizett epitaphiumban az elveszett eredetiért némi kárpótlást nyújtott az utókornak. — Az imént említett két ábrázathoz járul még egy harmadik is, mely szintén vagy életében vagy nemsokára halála után látszik készültnek. Ez az, mely számtalan aczélmetszetben elterjedve a hirneves frauenburgi kanonokot piros prémmel szegélyezett ruhában tünteti elő, mialatt szellemdús arca jobbra tekint, jobbában pedig a globust tartja; egy igen ügyesen kiállított lembergi olajfestmény után készült s ily körirattal bír: „Nicolaus Copernicus Tornaeus (Borussus) Mathematicus“, s nem minden valószínűség nélkül a 16. századból eredeztetik. Minél inkább terjed és lesz ismeretessé K. rendszere, annál inkább terjednek jeles felalálójának arczképei is, míg végre napjainkban megszámlálhatatlan mennyiségben tűnnek fel. Pedig valamin a történelemben, ugy a képzőművészetekben is elengedhetetlen kötelesség, hogy biztos forrásból merítették; fájdalom, hogy Horác e mondása: „Pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas!“ itt is valósul. — Jóllehet itt nem számlálhatjuk el mindazon többé kevésbé hű másolatokat, melyeket Ziegler szorgalmasan följegyzett; mindazonáltal a nagy csillagász feltünőbb plasztikus emlékeiről még is kell emlékeznünk. Kétségkívül Thorn, Krakó, Bologna és Frauenburg születése, kiképeztetése, tartózkodása és temetkezésének helyei azok, melyek plasztikus képek által különösen hivatvák K. emléket a jövőendő nemzedéknek átadni.

Kétséget sem szenved, hogy a naprendszerünk megalapítójára emlékeztető plasztikus remekmű legalkalmassabb helyeül Frauenburg kínálkozott, ahol K.

Olaszországból visszatérte után rövid megszakításokkal élte végeig tartózkodott. S valóban e tekintetben sokszor komoly kísérleteket tőnek. Már említettük, hogy K. jobblétre költözése után egy emberkorral később Kromer a tudós ermelandi püspök a székesegyház azon helyét, ahol K. örök nyugalomra tétetett, emlék által kívánta jelezni. A temetkezési hely tőszomszédságában talált márvány lap következő felirattal bir: D. O. M. — R. D. Nicolao Copernico Torunensi, artium et medicinae doctori, canonico Varmiensi, praestanti Astrologo et ejus disciplinae instauratori, Martinus Cromerus Episcopus Varmiensis Honoris et ad posteritatem Memoriae causa posuit. 1581. Obiit. Anno MDXLIII. Die XXIII. Mai.“ 1732-ben épen ott kellett áttörni a templomfalát, ahol ez epitaphium volt, hogy bemenetet csinálhassanak a templom mellett édes Üdvöztőnknek és Mindenszenteknek emelt kápolnába, ez alkalommal a Kromerféle tábla a székesegyházba; vitegett, helyébe pedig három évvel később a káptalan rézlemezre festette K. ovál mellképét ilyen felirattal: N. Copernico Thorunensi Cath. huius Ecclae Varmiensi olim Canonico, cuius nomen et gloria utrumque replevit orbem, monumentum hoc in fraterni amoris aestimationisque tesseram, praelati, canonici, totumque Varmiense Capitulum posuere.“ Ezzel egyidejűleg a frauenburgi — állítólag K. által építettett — vízvezeték tornyára is tettek egy történelmi tetrastichonnal ellátott márványtáblát. Mindakét márványtábla összesen 129 ft. 28 kr.-ba került. A magasztalt tudóst valóban megillető emlék felállításáról azóta — tehát több száz éven át — sokat beszéltek, hanem sajnos, minden eredmény nélkül. Krasieki Ignácz, Ermeland utolsó független hercegpüspöke K. M. születésének három százados évfordulóján új emléket akart neki a székes-egyházban emelni. Ő volt az, aki II. Frigyest rábirta, hogy Frauenburgban „emlék ékesitse a hirneves K. sirját.“ Nem teljesült e vállalat, s ezt csodálnunk nem is lehet. Kra-

sicki a szándékolt emlék érdekében már egy párisi képtaragóval alkuba is bocsátkozott, s valószínű, hogy nagyszerű rézmetszet- és rajzgyűjteményében Berlinben megvan a kilátásba helyezett emlék terve is, ezen alkudozások gyümölcse.

E terven koczka alakú talapzaton van egy tábla, melyről rovátkolt oszlop emelkedik, rajta pedig csillagászati vonalokkal ellátott földgömb nyugszik. Az oszlop tövében balra két meztelen angyal — a roszhirü copfstylben — tartja K. képét emlékérem alakjában, jobbra pedig Urania emelkedik teljes nagyságban és jobbjaival a földgömbre mutat. Az egész fölött gazdag redőzetű bojtos függöny leng. Ily módon készített emlék, mely a templom építkezési izlésével is ellenkeznek, előbb-utóbb eltávolítottatott volna. Mindamellett egy szobor létesítése Frauenburgban annyira jogosult gondolat, miszerint épen nem csodálkozunk, hogy legujabban is különféle módon kifejezést nyer. Ermeland e tekintetben teljesen eleget tett kötelességének, a történelmi társulat Ermeland érdekében melegen közbelépett. A püspök és a káptalan kérelmével I. Frigyes császárhoz fordult. A porosz cultusminister azonban 1872. Jan. 29. elutasítá a kérést: „mert sem a sir helyén, sem egyebütt a sz. egyházbau ily emléeknek helye nincs.“

K. szülővárosában 300 éven át az egyedüli emlék azon epithaphium melyet Synesius D. M. készített és mely 1733 és 1870-ben megújított. Varsó 1830-ban pompás emléket kapott Thorvaldsen remekkezéből. A számtalan képmásolatban világszerte ismeretes bronzszobor ülve mutatja K. teljes életerőben, baljában a planetariumot tartja, melyre jobbjaival oktatólag mutat; nemes vonásain mély gondolkozás és méltóságos komolyság ömlik el. A négyszögletes granitalapzaton elől a szobor lábainál hét arany csillagból koszorú látható, félreismerhetetlen czélzásul azon költői hétcsillagzatra (Septem sidera. Urbano VIII. P. O. M., Hiplernél, Spec.

Copernicanum L. 153. f.) melyet Kurz. K. Kopernik halála előtt irt. Ez alak legjobban emlékeztet a fön-
említett lebergire. Végre Thornban 1853-ban Tick
Fr. által Berlinben mintázott, Vallgold által öntött érc-
szobrot állítottak fel. K. hosszu. gazdag redőzetű öl-
tönyben nyugodt tekintettel ábrázoltatik baljában a
globussal, jobbját oktatólag emeli. A négyoldalú talap-
zaton e felirat van: „Nicolaus Copernicus Thorunensis,
terrae motor, soli caelique stator. Hátsó részén olvas-
ható: Natus A. MCCCCLXXIII. Obi. t MDXXXXIII.
Említésre méltó még I. Lajos bajor király eljárása is,
ki a Schadow által készített Kopernik mellszobrot
1842-ben a Walhallában az igazság és polgárisultság
képei mellé állittatá.

Legszebb emléket kétségkívül tana és irataiban ál-
litott magának a frauenburgi kanonok. Teljestült rajta
e felséges mondás: „És sokan azok közül, kik alusz-
nak a föld porában, fölébrednek; némelyek örök életre,
és némelyek gyalázatra, hogy azt örökké lássák. Az
értelmesek pedig tündökleni fognak, mint az égbolto-
zat fénye; és akik igazságra oktatnak sokakat, mint a
csillagok örökön örökké.“ Dan. 12, 2. 3.

DANKÓ JÓZSEF.